

Hayek ve Friedman'ın Devlet Anlayışı

Ceren KALFA ATAAY*

Öz

1970'li yılların başında ortaya çıkan ekonomik bunalımın sorumluluğunun devlet müdahalelerine yüklenmesi, devletin ekonomideki rolünü sorgulayan neo-liberal düşüncenin yayılmasına ortam hazırlamıştır. Keynesçi dönemin refah devleti anlayışına karşı çıkan neo-liberal kuram, devlet müdahalesine karşı 'piyasanın rekabet ilkesi uyarınca özgürce işlemini' savunmaktadır. Liberalizmin temel "görünmez el" varsayımına dayanarak piyasanın, devlet müdahalesi olmadan, toplumu ideal bir şekilde düzenleyeceği ve her bireyin mutluluğunun bu yolla gerçekleşeceği ileri sürülmektedir. Piyasa zayıf ve beceriksizleri eleyerek yetenekli seçkinleri ortaya çıkaran bir mekanizma olarak toplumun genel iyiliğinin maksimize edilmesini sağlayacaktır. Burada devlete düşen görev yalnızca piyasanın işleyişini güvence altına alacak ortamı garantilemektir. Böylece neo-liberalizm tarafından devletin görevi yeniden tanımlanmakta ve devlet 'yasa ve düzenin koruyucusu' olma anlamında "jandarma devlet" ya da "gece bekçisi devlet" olarak isimlendirilmektedir.

Bu çalışmada, neo-liberal akımın devlet anlayışı, neo-liberalizmin iki önemli temsilcisi Friedrich A. von Hayek ve Milton Friedman'ın düşünceleri aracılığıyla incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümü, Hayek'in devlet anlayışına, ikinci bölüm ise Friedman'ın düşüncelerine ayrılmıştır. Her iki düşünürün devlet hakkındaki görüşleri zorunlu olarak onların piyasa, toplum ve insan bireyi ile ilgili görüşlerine ayrılan bölümlerle desteklenmiştir. Ayrıca, Hayek ve Friedman'ın eşitlik, özgürlük ve refah devleti hakkındaki düşüncelerine de yer verilmiştir. Düşünürlerin yaşadıkları ve yazdıkları dönemin özellikleri ve içinde yer aldıkları akademik grup ve çevrelerin etkisi de tartışmaya dahil edilmiştir. Böylelikle Hayek ve Friedman'ın düşüncelerinin dönemin hakim görüşü haline gelmesi gerçeğinin arkasındaki tarihsellik de ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hayek, Friedman, Neo-liberal Devlet Teorisi, Kendiliğinden Düzen, Refah Devleti Eleştirisi

* Yrd. Doç. Dr. , Akdeniz Üniversitesi, İİBF Öğretim Üyesi.

Hayek, Friedman and the Conception of the State

Abstract

The neo-liberal state theory has been spread thorough the world after the economic crisis of 1970's. The belief that the state intervention policies of Keynesian period have caused the crisis gave rise to the spread of neo-liberal theory that questioned the economic role of the state. Neo-liberal state theory criticized the welfare state politics on the ground that market will bring more liberty if it works in full competition without state intervention. Based on the classical liberal assumption of "the invisible hand", it is suggested that market without state intervention, is the ideal way to organize society and the happiness of every individual would be realized in this way. It is claimed that the market as a mechanism to address the weak and incompetent and to bring out the talented elites will provide the maximization of the overall good of society. In this context the sole mission of the state is believed to guarantee the environment that ensures the functioning of the market. Thus the task of state has been redefined by neo-liberalism as a "gendarmierie or the caretaker government" in the sense of 'guardian of law and order'.

In this study, the state theory of neo-liberal current were investigated through ideas of two important representatives of neo-liberalism, Friedrich A. von Hayek and Milton Friedman. The subject of the first part of the study is Hayek's conception of the state, while the second part is devoted to Friedman's thought. Both thinker's views on the state are necessarily supported by the sections explaining their ideas about the market, the society and the human individual. Furthermore, Hayek and Friedman's thoughts on equality, freedom, and the welfare state are also included. Moreover, the properties of the period in which those thinkers wrote and live in and the effects of academic and environmental groups of which they have been members are discussed. Thus, it is tried to reveal how Hayek and Friedman's thoughts became the prevailing thought of the period.

Keywords: Hayek, Friedman, Neo-liberal State Theory, Spontaneous Order, Critique of the Welfare State

Giriş

Neo-liberalizm, entelektüel ve siyasal çevrelerin gündemine 1970'lerde girmekle birlikte, savunduğu tezlerin kökeni liberal iktisadi düşüncenin 18. yüzyılın sonunda ortaya çıkışına kadar geri götürülebilir (Kazgan, 1984:39). İngiltere ve Fransa merkezli olarak doğan liberal iktisat düşüncesi, fizyokratların özellikle de F. Quesnay'ın doğal yasa ve Adam Smith'in piyasanın doğal düzeni, serbest girişim ve "homo economicus" kavramlarına dayanmaktadır. Bu kavramlar neo-klasik iktisat okulları ve neo-liberaller denilen çağdaş iktisadi akımların açıklamaları ile de güncel hale gelmiştir. Bugün neo-liberalizmin temel savı olan 'minimal devlet' söyleminin gelişimi de bu döneme rastlamaktadır. 1920'lere kadar iktisat alanında egemen olan minimal devlet söylemi, 1929 Bunalımı ile etkinliğini yitirmiş ve yerini Keynesçi iktisat anlayışına ve 'müdahaleci devlet' modeline bırakmıştır. Ancak, dünya ekonomisinin 1970'lerdeki büyük bunalımı, bu defa

Keynesciliğin iflası olarak değerlendirilmiş ve liberal düşünürlerin reçeteleri geri çağrılmıştır. Böylece tekrar sahne alan liberalizm, 'neo' ön ekini alarak refah devleti, planlama ve her türlü devlet müdahalesine karşı geliştirdiği eleştirilerle 18. yüzyıldaki klasik söylemini yeniden canlandırmıştır.

Bu çalışmada, neo-liberal akımın devlet anlayışı, neo-liberalizmin iki önemli temsilcisi Friedrich A. von Hayek ve Milton Friedman'ın düşünceleri aracılığıyla incelenecektir. Neo-liberal kuramın en kuvvetli savunucuları arasında ilk sıralarda yer aldıklarına şüphe olmayan Hayek ve Friedman, bir süre Chicago Üniversitesi'nde birlikte çalışmış olsalar da, aslında, farklı ekollerden yetişmişlerdir. Friedman Chicago Okulu'na, Hayek ise Avusturya Okulu'na üyedir. Ancak, geliştirdikleri düşüncelerin benzerliği, onların aynı başlık altında değerlendirilebilmesine olanak vermektedir.

Hayek'e göre, devletin temel işlevi, bireysel özgürlüğün korunması ve geliştirilmesidir. Bireysel özgürlüğün vazgeçilmez koşulu piyasa ekonomisi olduğundan, devletin görevi de piyasa için gerekli kurumların yaratılması ve geliştirilmesidir. Dolayısıyla, devletin görevinin sadece ulusal güvenliği ve hukuk sisteminin devamlılığını sağlamak olarak tanımlayan "bırakınız yapınlar"cı anlayıştan ayrılmaktadır. Ona göre, bireysel özgürlüğün sağlanması için devletin *aktif etkinliği* zorunludur. Ancak, varoluşu ile özgürlüğe engel olan devletin bu etkinliği sınırlı ve tanımı belirlenmiş bir etkinlik olmalıdır. Bu anlamda Hayek hukuk devleti kavramına büyük bir önem atfetmektedir.

Friedman'a göre de, özgür piyasanın varlığı bir hükümetin gerekliliğini inkar etmemektedir. Tam tersine, devlet hem oyunun kurallarını saptayacak bir forum rolünü oynamalı, hem de bu kuralları yorumlayacak ve bunlara uyulmasını sağlayacak bir hakem olmalıdır. Yine bu hakemin etkinliği belirli sınırlar içinde gerçekleşmeli ve piyasa üstünde fazladan bir baskı yaratılmamalıdır.

Bu çalışmanın amacı, neo-liberal kuramın devlet anlayışını, bu kuramın iki önemli temsilcisi Hayek ve Friedman'ın yaklaşımlarının tartışılması yoluyla ortaya koymak olduğundan, düşünürlerin sistemlerine seçici yaklaşmanın ve öncelikle devlet – toplum ilişkileri açısından önemli sonuçları olan düşüncelerini ele alıp tartışmanın daha verimli olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, düşünürlerin, öncelikle özgürlük, eşitlik, piyasa, devlet ve bunlarla bağlantılı kavramları nasıl ele aldıkları (ya da dışladıkları) ve tanımladıkları üzerinde durularak devlet anlayışlarının ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu noktada çalışmanın sınırları da ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, Hayek ve Friedman'ın devlet anlayışları açısından daha dolaylı etkileri olan görüşleri dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla, iki düşünürün iktisat bilimi alanındaki çalışmaları ile Hayek'in epistemoloji ve sosyal bilimler hakkındaki görüşleri çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır.

Hayek ve Kendiliğinden Düzen Olarak Piyasa

1899-1992 yılları arasında oldukça uzun bir süre yaşamış olan Friedrich August von Hayek, günümüz neo-liberal düşüncesinin temellerini atan isim olarak bilinmektedir. Hayek, öncelikle bir iktisatçı olarak tanınmakla birlikte, siyaset felsefesi, tarih, hukuk, psikoloji ve antropoloji disiplinlerinde de çalışmalarda bulunmuştur. Hayek soylu ve fen bilimleri alanında köklü geleneği olan Viyana'lı bir aileden gelmektedir. Viyana 1920'lerde ve 30'ların başlarında, ekonomi öğrenimi ve araştırmaları için en iyi üç yerden biriydi (Polanyi-Levitt ve Mendell, 1994:40). İktisatta neo-liberalizmin üç önemli temsilcisinden biri olarak bilinen Avusturya Okulu'nun merkezi Viyanada bulunuyordu ve Hayek de bu okulun üyelerinden biri oldu. Burada Mises'in öğrencisi olan Hayek, ondan aldığı eğitim sonucunda gençlik yıllarında sahip olduğunu söylediği Fabian sosyalizmine yakın düşüncelerini tamamen terketmiştir. Mises'in 1922'de Almanca yayınlanan "Sosyalizm" adlı eleştirel kitabı Hayek üzerinde derin etkiler bırakmıştır (Butler, 1996:4; Mises, 1962).

Hayek'in akademik hayatının ve fikri serüveninin başlangıç noktası olarak görülebilecek Avusturya İktisat Ekolü, Carl Menger'den başlayarak Ludwig von Mises'in görüşleriyle şekillenen bir çizgide yerleşmiş, Hayek de bu çizginin rafine bir formunu ve devamını oluşturmuştur. Sosyal bilimler metodolojisinin bireyci olması gerektiğini savunan, bilginin öznel olduğunu, objektif bilginin ve buna dayanılarak ileri sürülen tam rekabetin olanaksız olduğunu ileri süren Menger'in görüşleri daha sonra Mises ve Hayek tarafından etraflıca işlenmiştir (Pekel, 1994:24). Hayek, Mises ve Menger'den sonra en çok Adam Smith ve Bernard Mandeville'in etkisi altında kalmıştır. Ayrıca, eserlerinde Edmund Burke'un, İskoç Aydınlanması düşünürlerinin, özellikle de Hume'un etkileri görülmektedir.

Hayek ilk eserlerini 1930'larda vermeye başlamıştır. Bu dönemdeki çalışmaları iktisat bilimine yoğunlaşmış durumdaydı. Ancak 1940'lı yıllarda siyasal ve sosyal görüşlerini olgunlaştırmış, giderek çalışmalarını bu alanlara kaydırmıştır.¹ Özellikle 1942'de "Kölelik Yolu" adlı eserini yayınladıktan sonra iktisatçı Hayek, birdenbire popüler bir siyaset kuramcısı haline gelmiştir. *Kölelik Yolu*'nun İngiltere ve ABD'de topladığı ilgiye rağmen, Hayek'in çalışmaları 1970'lere kadar popüler bir ilgiye mazhar olmamış ve dar bir çevre içinde tartışılmıştır. Hayek'in çalışmalarının gerçek anlamda fark edilmesi, dünya ekonomisinin 1970'lerde girdiği bunalımla başlamıştır. 1973'deki petrol krizi ve 1974 yılında Bretton Woods sisteminin sona ermesiyle birlikte, dünya ekonomisini istikrara kavuşturacak yeni çözüm arayışlarına girilmiştir. Bu ortamda, liberal çevrelerde Hayek'in çalışmaları gündeme getirilmiştir. Şimdi neo-liberal politikalar olarak

1 Hayek'in siyaset bilimi ile ilgili temel eserleri; Türkçeye çevrilen *Kölelik Yolu (The Road to Serfdom)* (1944), *Özgürlüğün Anayasası (The Constitution of Liberty)* (1960) ve sırasıyla *Kurallar ve Düzen (Rules and Order)* (1973), *Toplumsal Adalet Serabı (The Mirage of Social Justice)* (1976), *Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni (The Political Order of a Free People)* (1979) adlı kitaplardan oluşan *Hukuk, Yasama Faaliyeti, Özgürlük (Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy)* üçlemesi ile Türkçeye çevrilmemiş olan *Individualism and Economic Order* (1948), *The Counter Revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason* (1952) ve *The Political Ideal of Rule of Law* (1955) olarak sayılabilir. Bu çalışmada devlet ile ilgili görüşlerini toplayan *Kölelik Yolu* ve üçlemenin son kitabı *Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni* temel alınmıştır. Alıntılarda gerektiğinde İngilizce metinler ile doğrulama yapılmıştır.

adlandırdığımız bu çözümlerin başında, devleti iktisadi faaliyetten uzak tutmak gelmektedir. Dolayısıyla, krizin sorumluluğu devlet müdahalesine, yani refah devleti uygulamalarına yüklenmiş ve Hayek, baştan beri müdahaleci devlete karşı serbest piyasayı savunmuş olması nedeniyle ön plana çıkarılmıştır. Nitekim 1974 yılında Nobel Ödülünün Hayek'e verilmesi de şaşırtıcı olmamıştır². Hayek'in gittikçe artan ünü, 1989 sonrası sosyalist sistemin çöküşü ile iyice pekişmiştir. Zira, bu çöküş Hayek'in ekonomiyi merkezden planlamanın olanaksızlığı konusundaki düşüncelerinin haklılığının kanıtı olarak değerlendirilmiştir.

Kısacası, Hayek'in yükselişi, neo-liberalizmin yükselişiyle paralel olmuştur. Bu yükselişte, kurucuları arasında Hayek'in de bulunduğu Mont Pelerin Topluluğu'nun payını belirtmek yerinde olacaktır. 1947 yılında İsviçre'nin aynı adı taşıyan bir kasabasında kurulan bu topluluk, kimi yazarlarca "*Liberal Enternasyonel*" olarak da adlandırılmaktadır. Aralarında Hayek'in yanında Milton Friedman, Michael Polanyi, Karl Popper, Fritz Machlup ve Wilhelm Röpke'nin yer aldığı 39 bilim adamından oluşan topluluğun amacı, savaş döneminde unutulmuş olan özgür toplumun yani liberal düzenin yeniden nasıl ve hangi ilkeler doğrultusunda inşa edilebileceği üzerinde tartışmaktır. Bu topluluğun her yıl farklı ülkelerde düzenli olarak yapılan tartışmaları, orada bulunanların ötesinde geniş bir etkiye sahip olmuştur (Butler, 1996:6). Mont Pelerin Topluluğu'nu oluşturan aydınların ortak endişesi, Batı uygarlığının temelinde yattığına inandıkları değerlerin kaybolmaya yüz tutmuş olmasıdır. Topluluk üyelerinin amacı, özgür bir toplumun vazgeçilmez kurumları olarak gördükleri özel mülkiyet ve serbest piyasa kavramlarını yeniden canlandırmak (Yümer, 1988:24) ve yeni dünya düzenini biçimlendirmek adına bilimsel çalışmalar gerçekleştirmektir.

Bu çerçevede Hayek, insanlığın sosyalizmin yanlışlıklarını anlamasına ve liberal toplum felsefesini kavramasına yardımcı olduğunu düşündüğü kendi eserini, 'sosyalizme reddiye' geliştirme çabası olarak yorumlamaktadır. Bu çaba aslında toplumda piyasanın serbest işleyişini engelleyen ne varsa, hepsine karşı açılmış bir savaş olarak da yorumlanabilir. Şurası doğru saptanmıştır ki, Hayek'in sosyal ve siyasal felsefesi tamamen sosyalizmi boşa çıkarma gayretiyle belirlenmiş ve bu nokta onun yaşamının temel amacı haline gelmiştir. Başından beri piyasa ekonomisini ve onun tüm müdahalelerden uzak bir şekilde işlemesi gerektiğini savunan Hayek, 1989 sonrası reel sosyalizmin Doğu Avrupa ve Rusya'da çöküşü ile haklılığını kanıtlamış görünmektedir. Bu durum Hayek'in ekonomik yaklaşımının diğer liberal ekonomik yaklaşımlara üstünlüğü olarak yorumlanmıştır. Çünkü Hayek, kendi yaklaşımını, liberalizmin parladığı dönemde değil, liberalizmin eleştirildiği 1930'lu yıllarda ortaya atmıştır (Akdiş,1994)

Hayek'in Sistemini Açıklayan Temel Kavram: Kendiliğinden Düzen

Hayek'in neo-liberalizmin temel düşünürü olduğu kabul edildiğinde, herhalde bu düşünürün temel kavramı "kendiliğinden düzen", temel kitabı ise *Kölelik Yolu* adlı eseri olsa gerektir. Hayek,

2 Aynı yıl, Nobel iktisat ödülünün Hayek'le birlikte Gunnar Myrdal'a da verildiği unutulmamalıdır. Nobel Komitesi, karşıt kutuplarda konumlanan bu iki iktisatçıya aynı yılın Nobel ödülünü vererek Hayek'in liberal görüşlerinin refah devletini savunan görüşlerle dengelenmesinin gerektiği mesajını vermek istemiştir.

insan yapımı ve kendiliğinden (*spontaneous order*) olmak üzere iki tür düzeni birbirinden ayırır: Devlet insan yapımı ve yapay bir düzen iken; toplum, dil, piyasa gibi olgular ise kendiliğinden düzenlerdir.

İnsan yapımı düzenler, insanın aklı ile her şeyi kontrol edebileceğine olan Aydınlanmacı inançtan doğarlar. Bu iddiayı taşıyan kişiler aklın kurucu gücüne (*constructive rationalism*) güvenen, toplumu planlayarak istedikleri gibi şekillendirebileceklerini sanan kişilerdir. Hayek böyle bir kurucu akıl görüşünü tamamen reddetmekte ve aklın sınırlarının bilinmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Hayek, 1973:8-9). Ancak, kurucu akıl, sadece Aydınlanmacı anlayışta değil, insan aklına vurgu yapan modern düşünce ve uygulamaların çoğunda görülen bir unsurdur. Her örgüt belli amaçları güden, bilinçli kurallarla yönetilen bir gerçekliktir. Dolayısıyla, herhangi bir kurum, son çözümlemede, somut kurallara dayalı, *bilinçli* aklın kurduğu bir düzendir. Oysa kendiliğinden düzen bir “organizma”dır. Bu organizma, bilinçli akılla kurulmuş bir düzen değil, soyut kurallarla kendiliğinden işleyen bir düzendir. Hayek’in bu yaklaşımı, açıkça Aydınlanma felsefesine dayalı ve insan aklına güven idealini paylaşan liberal felsefeye aykırıdır, bunun da ötesinde Edmund Burke’ün muhafazakâr anlayışından esinler taşımaktadır. Hayek ve Burke insan aklının yetersizliği konusunda benzer bir tutuculuğu paylaşıyor görünmektedirler: “Bilgisizliğimizi kabul etmenin bilgeliğin ilk adımı olduğunu söyleyen Sokrates’in bu yaklaşımı toplumu anlamamızda büyük bir öneme sahiptir.” (Hayek, 1978:59). Bu anlamda her iki düşünürde de, modernizmin temelinde yatan rasyonalizme karşı olma teması ortaktır.

Hayek’e göre, kendiliğinden düzenlerin ise üç önemli özelliği vardır:

1. Bu düzenler karmaşıktır, hiçbir akıl onları tam olarak kavrayamaz.
2. Bunlar hiçbir dış birim tarafından yaratılmamıştır.
3. Kendiliğinden düzenler, önceden belirlenmiş amaçlar taşımazlar. Genel faydayı gerçekleştirdikleri doğrudur. Ama bu önceden tasarlanmış bir hedef değil, kendiliğinden ortaya çıkan bir sonuçtur.

Kendiliğinden düzen kavramı Hayek’e özgü bir kavram olmamakla beraber, Hayek’in sisteminin kilit kavramı haline gelmiştir. Kendiliğinden düzen kavramı, 18. yüzyılda Smith, 19. yüzyılda Menger ve 20. yüzyılda Hayek’in çalışmalarıyla geliştirilmiştir.³ Dolayısıyla Hayek, bu kavramı, Menger ve Smith’ten esinlenerek kullanmaktadır. Aslında Hayek’in amacı, daha ileri giderek Smith’in “görünmeyen el” varsayımının içini doldurmaya çalışmaktadır. Kendiliğinden düzen kavramı adeta görünmeyen elin nasıl işlediğini açıklamaktadır. Hem Smith hem Hayek, piyasanın meşruluğunu ve devlete olan üstünlüğünü, ‘kendiliğinden düzen’ kavramına dayanarak açıklamaktadırlar.

3 Hayek’e göre, Adam Smith, modern liberalizmin kurucusu ünvanını en çok hak eden düşünürdür. Bunun temelinde, Smith’in, hukuk kurallarıyla sınırlanmış özgürlük anlayışı, piyasayı kendi kendini üreten bir doğal düzen olarak kavrayışı, sınırlı devlet görüşü ve devletin keyfi müdahalelerine tabi olmayan piyasayı savunması yatar (Hayek, 2009:202)

Kendiliğinden-düzen kavramı, belirli kuralları ve kurumları kapsayan düzen ya da yapıların, rasyonel ve planlı bir öngörü sonucunda değil, farklı kişilerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için giriştikleri faaliyetlerin sonucunda ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Madenci, 2009:93). Sonuç olarak, kendiliğindenlik ortaya çıkardığı sonuçlara bakılmadan kendi başına bir iyilik kaynağıdır. Hayek “toplumlar oluşur, devletler yaratılır” (Hayek, 1997:151) diyerek bu düşüncesini çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir. Bu bakımdan devlet daha varoluşunun başlangıcında en büyük kötülüğü içinde barındırmaktadır. Yaratılmış, sonradan iradi olarak oluşturulmuş bir kurum olan devlet, Hayek tarafından toplumun kendiliğinden işleyişine müdahale eden ve onu bozan bir dayatma olarak görülmektedir.

Kendiliğinden düzenlerin en güzel örneklerinden biri olan piyasa, özgürlüğün de birinci teminatıdır. Hayek’e göre piyasa, “bireylerin kendi amaçlarını gerçekleştirme peşinden koşarken, davranışlarını başkalarınınki ile uyumlaştırmaları sonucunda kendiliğinden ortaya çıkan düzendir.” (Hayek, 1997:111). İşte tam da bu nedenle toplumsal düzen, bilinçli ve kurucu bir aklın tasarımı değil, tek tek bireylerin eylemlerinin amaçlanmamış bir sonucudur. Piyasanın birinci özelliği, bireysel çıkarların gerçekleştirilmesidir. İkinci olarak, piyasa tüm bireylerden ve koşullardan iletilen dağınık bilgileri düzenleme ve tasnif etme işlevini gerçekleştirir. Bu bilgiler uyarınca bireylere fiyat mekanizması yoluyla sinyaller gönderir. Bireyler aldıkları bu sinyallere göre piyasaya girip girmemeye karar verirler. Böylesine karmaşık koordinasyon işlevini Hayek’e göre, insan eliyle yapılmış hiçbir mekanizma gerçekleştiremez. Bu ancak piyasanın yapabileceği bir iştir. Piyasanın doğru işlemesi içinse, devlet tarafından hiçbir şekilde müdahale edilmemesi gereklidir. Piyasa kendi haline bırakılırsa toplumsal faydayı maksimize edecektir.

Hayek katalaksi (*catallaxy*) adını verdiği piyasa mekanizmasının olumsuz sonuçları olabileceğinin de farkındadır. *Kölelik Yolu*’nda şöyle yazmaktadır;

“Rekabet esasına dayalı bir toplumda fakir, zenginden çok daha az imkana sahiptir. Bu kesindir. Fakat şu da kesindir ki, böyle bir toplumda yaşayan fakir bir insan, başka bir toplumda daha büyük bir maddi refaha sahip olan bir kişiden daha özgürdür... Hürriyet yokluğunun ne demek olduğunu unuttuğumuz için, şu açık gerçeği ihmal ediyoruz; Düşük ücretli bir İngiliz işçisi, Almanyadaki bir küçük patronun ya da Rusya’daki yüksek ücretli mühendisten daha fazla imkana sahiptir. İşini ve ikamet yerini değiştirmek, boş vakitlerini dilediği gibi geçirmek, fikirlerini açıklamak konularında İngiliz işçisi mutlak engellerle karşılaşmaz, kişisel güvenliği ve özgürlüğü açısından tehlike ve baskıya maruz kalmaz.” (Hayek, 1995a:109)

Daha önce de belirtildiği gibi, Hayek’e göre, piyasanın işleyişi ile ilgili olarak ortaya çıkan eşitsizlikler hiç bir şekilde devlet müdahalesini haklı çıkartmazlar. Eşitsizlikler Hayek için sistemin işleyişinin doğal sonucu olduğundan bunlara kaçınılmaz bir bedel olarak katlanmak gereklidir. Aksi halde eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla yapılacak her müdahale özgürlüğü yok etmek anlamına gelecektir.

Köleliğin Yolu: Eşitlik

Kölelik Yolu (1995a, orijinali 1944), Hayek’in temel görüşlerini özetleyen ana metin olarak ün kazanmıştır. Hayek’in bu kitabı, Margaret Thatcher, Ronald Reagan ve George W. Bush gibi

kişilerin başını çektiği yeni sağ hareketin ana başvuru metinlerinden biri olmuştur (Madenci, 2009:77). Kitap, aslında Almanyada nazizmin yükselişine karşı bir uyarı olarak kaleme alınmıştır. Ancak Hayek, sosyalizmi de nazizm ile aynı kefeye koymaktadır. Hayek'in gözünde, iki doktrin de, "kurucu akıl" saplantısıyla hareket etmekte ve bu nedenle totaliterleşerek özgürlüğü yok etmektedirler. Özgürlük karşıtı düşünceler, planlı ekonomi ve refah devleti uygulaması şekline bürünerek İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine de yayılmaktadır. Bu nedenle kitabında "her partideki sosyalistleri" itham etmiştir. Dolayısıyla, Hayek, faşizm ve nazizmi, sosyalizmin bir türevi olarak görmektedir. Ona göre, faşizm ve nazizm, sosyalizme bir reaksiyon olarak değil, sosyalist eğilimlerin sonucunda ortaya çıkmıştır (Hayek, 1995a:4). Sosyalizm, temelinde yatan eşitlikçi düşünceler yüzünden, özgürlüğün en büyük düşmanıdır. Ancak, ne yazık ki bu sosyalist eğilimler herkesi kendine çekmektedir.

Hayek'e göre, eşitlik ihtirası, hürriyet ümidini öldürmektedir. Çünkü eşitlik uniformizme götürür, bunun sonu da yaşanmakta olan totalitarizmden başka bir şey değildir (Hayek, 1995a:108). Hayek'in eşitlik karşıtı bu düşünceleri hayatının başından sonuna kadar değişmemiştir. 1944'de yazdığı kitabında savunduğu bu düşünceleri, 1981'de yaptığı bir konuşmada çok daha çarpıcı şekilde dile getirmektedir:

"Eşitsizlik, sadece acınılacak bir durum değil, tam da tersine çok da sevindirici bir durumdur ve hatta zorunludur. Çünkü bakınız, önümüzdeki 20 yıl içinde dünya nüfusu iki katına çıkacak. O zaman ne yapacaksınız? Eşitlikçi düşünceleri esas alan bir dünyada nüfus fazlalığı sorununu nasıl çözeceksiniz? Doğmuş olan her insanın hayatta kalmasını garanti edecek olursak bu vaadimizi yerine getiremeyecek duruma düşeriz. Nüfusun fazlalaşmasına karşı tek fren var elimizde; o da şu: Yalnız kendini besleyebilecek halklar ayakta kalabilecek, onlar çoğaltabilecek." (Aktaran Altvater, 1985:49-50)

Burada, Herbert Spencer'in "sosyal darwinizm" fikirlerinden etkilenmiş görünen Hayek için, eşitsizlik ve yoksulluk gibi olgular doğal, hatta toplumsal yaşamda kabul edilmesi gereken zorunlu olgulardır. Ona göre asıl kötülük, eşitliği gerçekleştirmeye çalışmaktır. İnsanlığın başına felaketler geldiyse bunun asıl sebebi eşitsizlik değil, eşitlikçi sosyalizm idealidir. Eşitlikçilik, insanların ve toplumların doğal gelişimine set çekmektedir (Hayek, 1995a).

Hayek için toplumda "tam eşitlik" ilkesini uygulamak hiç bir şekilde mümkün olmadığı gibi, bu ilke zaten çoğunluk tarafından istenir bir şey de değildir. Sosyalizmin vadettiği şey, mutlak olarak eşitlik değil, bugünkü durumdan daha adil bir bölüşüm sistemidir. O halde Hayek'e göre, sosyalistlerin amacı "daha fazla eşitlik" olarak formüle edilebilecektir. Daha fazla eşitlik ise, zenginlerin elinden ne alınabilirse onu almaktan başka bir anlama gelmemektedir (Hayek, 1995a:120). Üstelik sosyalist bir sistemde zenginlerden alınanların nasıl paylaşılacağına ve kimin ne kadar alacağına merkezi otorite karar vereceği için, her şey onların insafına bırakılmış olacaktır ki, bu da iktidarı elinde tutanların diktatörlüğü olacaktır (Hayek, 1996:118). Hayek'in kitabında, eşitlikle ilgili bu görüşlerini ortaya koyduğu bölümlerde (aslında diğer bölümlerde de) sosyalizme yönelik olarak geliştirdiği eleştiriler, popüler söylemde dile getirilen eleştirilerin ötesine geçmemektedir.

Bu noktada, Hayek'in sosyal adalet ile ilgili görüşlerine de kısaca değinmek gerekir. Ona göre, toplumdaki eşitsizlikler sosyal adalet düşüncesine yol açmamalıdır. Rekabete dayalı piyasa ilişkilerinin, uyum sağlayamayan bireyler için kötü sonuçlara yol açtığı ve eşitsizliklere sebep olduğu doğrudur; ancak bunlar toplumsal ilerlemenin ve piyasa düzeninin doğal sonucu olduğundan hoşgörülebilirler. Eşitsizlik, Hayek tarafından, istenilen amaçlara ulaşma yolunda katlanılması gereken bir bedel olarak görülmektedir. Liberal bir toplumda sosyal ya da dağıtıcı adaletin yeri yoktur:

“Sosyal adalet denilen şeyin anlamını keşfetmek on yıldan fazla bir süredir esas meşguliyetlerimden biri olmuştur. Fakat bu işte başarılı olamadım. Daha doğrusu sosyal adalet deyimiminin, özgür insanlar toplumu açısından hiçbir anlam ifade etmediği sonucuna vardım.” (Hayek; 1996:96)

Hayek'e göre, sosyal adalet anlamsızdır, çünkü piyasa ekonomisinde, bireylerin gelir ve servet merdiveninin neresinde yer alacağını onların beceri ve şansları belirleyecektir. Bireylerin birbirlerine göre durumları, herhangi bir kimsenin bilinçli eyleminin sonucu değildir. Bireylerin durumları kendiliğinden bir sürecin sonucu olduğundan, ortaya çıkan durumun adil olmadığını varsaymak anlamsızdır; çünkü kimsenin gayri adil bir şekilde davrandığı iddia edilemez (Hayek, 1996). Kısaca adaletsizlik yapan insan yoksa, sonuç da adaletsiz değildir şeklinde özetlenebilecek olan bu düşünce tartışmalıdır. Kanımızca, bu argüman adalet düşüncesini çürütmek için tatmin edici olmaktan uzaktır.

Hayek'e göre, asıl adaletsizlik, sosyal adalet isteğiyle devletin yaptığı müdahalelerdir. Piyasanın oluşturduğu kendiliğinden düzeni bozarak, devletin bir baskı grubu örneğin işçiler lehine yaptığı müdahaleler, açıkça özgürlüğe saldırmaktır. Bu durum açıkça ayrımcılık anlamına gelmektedir. Hayek hiçbir zaman tam anlamıyla hayata geçirilemeyeceğini iddia ettiği sosyal adalet düşüncesinin, mülk sahiplerine duyulan kıskançlığın yarattığı bir serap olduğunu savunmaktadır (Hayek, 1996:102).

Hayek, 1960'larda süregiden “ideolojilerin sonu” (Bell, 1960) tezine uygun olarak, insanların kendilerine yüce amaçları, ütopyaları ya da ideolojileri kılavuz olarak görmelerini ve eylemlerini bunlara göre yönlendirmelerini liberalizm için en büyük tehlike olarak görmektedir. Çünkü, Hayek'e göre, her türlü planlama, toplum mühendisliği ya da bir ideali hayata geçirme çabası, bireysel özgürlüğün sınırlandırılması ile sona erer. Bu da totalitarizmin ilk adımınıdır.

Temel İlke: Özgürlük

Hayek'e göre özgürlük, basit bir açıklama ile bireyin kendisininin dışında bir iradeye tabii olmamasıdır (Hayek, 1996). Gerçek özgür toplum, birey üzerinde herhangi bir kişinin, herhangi bir grubun ya da herhangi bir kurumun iradesinin zorla kabul ettirilmediği toplumdur. Görüldüğü gibi, Hayek'in özgürlük anlayışı, 'negatif özgürlük' anlayışına dayandırılmaktadır. Hayek'in sisteminde, pozitif özgürlüklerin yeri yoktur.⁴ Hayek'e göre, liberal özgürlük anlayışı, bireysel

4 Negatif ve pozitif özgürlükler ayrımı Berlin tarafından siyasal düşünceye kazandırılan ve oldukça geniş kabul gören

özgürlüğü hukukun himayesi altına alır. Özgürlüğün hukuk teminatı altına alınmasının nedeni, bireyin diğer bireylerin özgürlüklerini ihlal etmesini önlemek için, özgürlüklerin kurallarla sınırlandırılması gerekliliğidir. Hayek'e göre, özgürlük, ancak, özgürlükleri korumak için konmuş kurallarla riayet edenlere verilebilir. Hayek bu noktada liberalizmin, sınırsız özgürlük anlayışı ile özdeşleştirdiği anarşizmden farkını vurgular. (Hayek, 2009:208-209) Hayek'in özgürlük anlayışı, Locke ve A. Smith gibi liberalizmin kurucu filozoflarının "sınırlı devlet" anlayışına dayanır. Locke'a göre, devletin olmadığı bir doğa durumunda (anarşizme benzetilebilir) bireylerin özgürlüklerini koruyacak bağımsız bir yargı organının bulunmaması nedeniyle çatışma ve kaos doğabileceği için, toplum sözleşmesiyle bireylerin hak ve özgürlüklerini korumakla görevlendirilen devlet kurulmuştur. Locke'un liberalizme temel oluşturan bu görüşüne göre, devlet bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak için gereklidir. Ancak, devletin bizatihi kendisinin de bireylerin hak ve özgürlüklerine yönelik bir tehdide dönüşmesi olanaksız değildir. Bu nedenle, devlet, anayasal yönetim, insan hakları, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı gibi ilkelerle sınırlandırılmalıdır.

Özgürlük, "saf özgürlük" olarak kendi içinde bir değer taşımakla birlikte, aynı zamanda sosyal yaşam için de en gerekli ilkedir. Hayek özgürlüğün gerekliliğini toplumun özellikleriyle açıklamaktadır. Bu konudaki görüşlerini üç argümanla ortaya koymaktadır. İlk olarak, toplumun, karmaşık bir bütünlük olması nedeniyle herhangi bir belirlemeye tabii kılınması mümkün değildir. Sosyal olguların karmaşıklığı ve olguları etkileyen faktörlerin çeşitliliği, olguların sonuçlarının önceden bilinmesini olanaksızlaştırır. Bu nedenle, Hayek'e göre bir belirsizlikler alanı olan toplum, her türlü dışsal belirlemeye direnecektir (Hayek, 1996:28).

Hayek'in ikinci argümanı, bu belirsizlikler ortamında yaşamak zorunda olan insanın, belirsizliği aşacak yeteneklere sahip olmadığıdır. Bu noktada Hayek, rasyonalizme karşı çıkan Hume'un etkisinde kalmış görünmektedir. Hume'a göre, insan aklı sınırlıdır, bu yüzden tüm bilinemezliklerin üstesinden gelemez. Sadece deneyle sabit olan şeyleri bilebilir. Dolayısıyla, insan, hiçbir zaman eylemlerinin, toplumun genel düzenine nasıl bir katkıda bulunduğunu bilemeyecektir. Bu nedenle insanın, toplumun genel olarak nasıl işlediğini de tam olarak kavraması olanaksızdır. Toplumsal sistemi anlama yolunda gösterilecek her çaba anlamsızdır (Hayek, 1996). Bireyin tek yapabileceği kendi iradesi ve sınırlı aklı ile karşısına çıkan olgulara tepki vermek ve kendi çıkarını sınırlı bilgisi ile gerçekleştirmektir. Hayek'e göre, bu, özgürlük demektir.

Aslında, toplum, kendiliğinden işleyen, kendi kendini düzenleyen bir mekanizmadır. Daha önce de tartıştığımız gibi, bu kendiliğinden işleyen süreç, insan müdahalesi ile ortaya çıkmamıştır. Toplum insanlar arasındaki ilişkilerin ve insan eylemlerinin sonucudur ama insanın iradi olarak ortaya çıkardığı bir yapı değildir (Hayek, 1995b:48). Toplum, kendi haline bırakıldığında çok az sorun çıkar. Sosyal evrim içindeki toplum kendi devamlılığını sağlayacak olan mekanizmaları seçer ve işe yaramayanları ayıklar. Kısacası yararlı ve iyi olan ayakta kalır ve geleceğe aktarılır. Hayek için,

bir ayırmadır (Berlin, 1958). Berlin'e göre, bu ayırım "bir şeyden özgür olma" ile "bir şeyi yapmaya özgür olma" arasındaki farkı yansıtmaktadır. Geniş anlamda negatif özgürlük, dışsal müdahale ya da herhangi bir baskı görmeme anlamı taşırken; pozitif özgürlük ise muktedir olmak, yapabilir olmak anlamına vurgu yapmaktadır (Heywood, 2012:197).

kendiliğinden işleyen sistem, bireysel özgürlüğün bir numaralı garantisidir. Kendiliğindenliğe yapılan iradi bir müdahale, özgürlüğe yapılmış bir kısıtlama anlamına gelecektir.

Hayek'in özgürlük ile ilgili bu argümanlarından insan ve toplum hakkındaki görüşlerini de çözümleyebiliriz. Hayek'e göre, insan, sınırlı yetenekleri olan bir varlıktır. Düşünme ve akıl yürütme yetileri ona bir yere kadar yol göstermektedir. Bu bakımdan insan, hayvandan niteliksel olarak farklı değildir, sadece niceliksel olarak daha üstündür. İnsanın zihinsel faaliyet kapasitesi hayvandan daha gelişkindir, ama hem hayvanda hem insanda zihinsel faaliyetin içeriği aynıdır. Zihinsel faaliyet, canlının çevresine uyum sağlama sürecinin bir parçasıdır. İnsan, bu uyum sağlama süreci içinde, asıl olarak, kural izleyen hayvandır (Hayek, 1995b:20). Aslında Hayek için, insan, ne saf hayvan, ne de saf akıldır. İkisinin ortasında devinen bir yaratıktır. İnsan, kendisine toplumsal standartlar, kurallar ve gelenekler yoluyla aktarılan bilgileri alır ve uygular. Ancak, bu, insanın mekanik bir varlık olduğu anlamına gelmemektedir. İnsan bir hesap makinesinden farklı olarak kurallar tarafından dikte edilene göre değil, kurallar hakkındaki bilgilerine göre davranır. Bu açıklama insan iradesini dışlamamaktadır. İnsan sınırlı bilgi ile hareket etmek zorunda olan ancak, sınırlı da olsa edindiği bilgiler sonucunda çeşitli seçimler yapabilen bir varlıktır. Görüldüğü gibi, Hayek, rasyonalizmi ve kurucu akıl anlayışını tamamen reddetmektedir ve bu görüşleri açıkça liberal felsefeden çok muhafazakâr felsefeye eğilim göstermektedir.

Hayek'e göre toplum ise, kendi çıkarlarını gerçekleştirilmeye çalışan insanların birbirleri ile kurdukları ilişkiler sonucunda kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Toplumun gelişimi doğal seleksiyonun kendiliğinden işleyişine bağlıdır. Evrim süreci içinde yararlı olan toplumsal kurum ve kurallar ayakta kalmayı başarmış, yararsız olanlar ise elenmiştir. Böylece günümüze ulaşmayı başarmış kurum ve kurallar yararlılıklarını ispatlamışlardır. Toplumun bu kendiliğinden işleyişi genel çıkarın yararına olmuştur. Yararlı olan kurumların seçilerek korunması, hem genel olarak toplumun yararınadır, hem de toplumsal ilerleme bu sayede gerçekleşecektir. Öte yandan toplumun devamını sağlayan bireyler arasındaki işbirliğidir. Bu işbirliği toplumsal faydayı maksimize etmektedir.

Hayek'in Devlet Anlayışı

Hayek'in tüm bu düşüncelerinden hareket ederek nasıl bir devlet tanımına vardığı tahmin edilebilir. Ona göre, devlet insan yapımı bir kurum olması nedeniyle, kendiliğinden düzene müdahale anlamına gelmektedir. Ancak, yine de, devlet, toplumda ihtiyaç duyulan bir kurumdur. Hayek'e göre, devlet, bireylerin başarılı bir şekilde hedeflerini takip edebilecekleri bir çerçeve yaratmak ve bunu korumak görevini üstlenmelidir. Çünkü bireysel özgürlüklerin, diğer bireylerin müdahalesine karşı korunması gereklidir. Piyasa her ne kadar özgürlüklerin garantisi ise de, bu garanti ancak devlet tarafından anayasal güvence sağlandığında gerçek anlamda mümkün olmaktadır (Hayek, 1997:209). Bu durum Hayek'in ve onun kişiliğinde neo-liberal düşünürlerin devlet-piyasa ilişkisi konusunda sahip oldukları çelişkili konumu ortaya çıkartmaktadır. Kendiliğinden bir düzen olan piyasa, ancak kurucu aklın ürünü olan devlet aracılığıyla var olabilmektedir. Devlet, özgür piyasanın ve hatta bireysel özgürlüklerin "*olanaklılık koşuludur*",

bu anlamda özgür bir toplum için zorunludur. Bu anlamda devlet, bireysel özgürlüğe olanak sağlayan “müdahale”dir. Çünkü devletin koruması olmadan bireysel özgürlük olanaksızdır. Bu durumda, ancak bir “müdahale” ile imkân kazanan bir düzenin, kendiliğinden bir düzen olduğunu iddia etmek, Hayek’in kuramını oldukça tutarsız bir noktaya savurmaktadır.

Hayek için hukuk devleti kavramı merkezi öneme sahip bir kavramdır. Ona göre, hukuk devleti ilkesini amacı, bireylerin kanunların kendilerini nasıl etkileyeceğini bilmelerini sağlamaktır. Bunu sağlamak için kanunların, tamamen genel olması, hiçbir gruba veya ferde ayrıcalık tanımaması, resmi veya özel herkese eşit şekilde uygulanması gereklidir (Yayla, 1993:189). Devlete düşen hukukun üstünlüğü ilkesini yerine getirecek düzenlemeleri yapmaktır. Bu nedenle devlet kanunların hâkimiyetini sağlayacak ve özgürlükleri tehditlere karşı koruyacak güce ve otoriteye sahip olmak zorundadır. Ancak bu güçlü devlet hiçbir şekilde, hiçbir sebeple bireysel özgürlükleri sınırlamamalıdır, tersine özgürlüklerin koruyucusu olacaktır. Ne sosyal adalet talebi, ne gelirin yeniden dağıtımı politikası, ne sosyal refah uygulamaları, ne de sosyalizm ideali adı altında yapılan müdahaleler meşru olarak kabul edilebilir. Herhangi bir grup ya da kişi adına yapılan müdahale, toplumun kendiliğinden işleyişini bozacak ve bireysel özgürlüğü yaralayacaktır (Hayek, 1997:211). Hayek’in deyişle, devlet hiç emir vermeyen ama kuralların uygulanmasını sağlayan bir toplumsal otorite işlevini üstlenmeli, ancak bu sınırı aşmamalıdır. Hayek böylece günümüzde tüm neo-liberallerin ortak parolası haline gelmiş olan “küçük ama güçlü devlet” ya da “gece bekçisi devlet” anlayışını geliştirmektedir.

Hayek için, devlet iktidarının sınırlanması en temel sorunlardan biridir. Ancak, iktidarın sınırlandırılmasında demokrasi yeterli koşul değildir. Tam tersine, demokrasi, devlet iktidarını sınırlamak yerine onun genişlemesine neden olmuştur. Çoğunluğun mutlak iktidarı anlayışı, demokratik kurumları ve hukuk devletini zayıflatmış, halkoyunun denetimsiz kontrolsüz işleyişi yoluyla diktatörlüklere yol açmıştır. Parlamentolar, siyasal partiler ve sendikalar gibi örgütlü çıkar gruplarının etkisinde kalmakta ve bireysel özgürlükleri sınırlayan kararlar almaktadırlar. Böylece sınırsız demokrasi, “demarşi” haline gelmektedir (Hayek, 1997:60). Demarşi, halk yönetiminin halk diktasına dönüşmesi anlamına gelmektedir. Böylece, demokrasi, siyasal kurumlar içinde gücü eline geçiren grupların kendi iradelerini tüm topluma dayatmalarının aracı haline gelmiştir. Parlamentoda çoğunluğu elde eden gruplar istediğini yapar duruma gelmiştir. Buradan anlaşılacağı gibi, Hayek örgütlü çıkar gruplarına ve partilere güvenmemektedir. Bunların parlamento ve hükümeti kendi kısmi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek istediklerine, böylece genel uyumu bozduklarına inanmaktadır. Hayek’in, bu görüşüyle, liberal çoğulculuk (*pluralism*) düşüncesine karşıt bir konumda olduğu açıktır.

Hayek, devlet iktidarının sınırlanması noktasında başarıya ulaşabilmek için toplumda hukukun üstünlüğü ve kuvvetler ayrılığı prensiplerinin katı bir şekilde uygulanması gerektiğini düşünmektedir. Kuvvetler ayrılığı konusundaki düşüncesini yasama ile yürütmeyi tamamen birbirinden ayırmak noktasına kadar götürmektedir. “Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni” adlı kitabında, liberal bir devlet için özgün bir anayasa modeli geliştirmektedir (Hayek, 1997:159-187). Bu anayasaya göre, hükümet, yasama meclisinden ayrı seçimle işbaşı yapan ikinci bir meclis

olarak formüle edilmiştir. Böylece iki meclis arasındaki organik bağ ortadan kaldırılmış olacaktır. Ayrıca iki kurumun görevleri net bir şekilde birbirinden ayrılmıştır. Yasama meclisi hükümetin çalışacağı temel çerçeveyi ve genel faaliyet ilkelerini belirleyecektir. Hükümet ise sınırları net olarak belirlenmiş bu çerçeve içinde yürütme ile ilgili kanunları yapacak ve uygulayacaktır. Yasama meclisi bir tür bilgiler meclisidir. Üyeleri 15 yıl için seçilir. 45 yaşında göreve başlayıp 60 yaşında görevi bırakırlar. Bu kişiler hiçbir parti veya örgütlü grubun üyesi değildir. Mesleklerinde başarıya ulaşmış, toplumda saygı gören insanlar arasından seçilirler. Yasama meclisinin beşte biri her yıl değişecektir. Seçmen olabilmek için 45 yaşında olmak gereklidir. Bu yaşa gelen insanlar, kendi akranları arasından belli sayıda insanı yasama meclisine seçeceklerdir. Bu ideal düzende parlamento değil, anayasa erki egemen olacaktır. Bu sistemde partilere dayalı siyaset yapılmamalı, sendikalar da yasaklanmalıdır. Hayek'in önerdiği bu siyasal sistemin, sivil toplum ve örgütlenme özgürlüğü ilkelerine aykırılığı tartışma götürmeyecek kadar açıktır. Ayrıca Hayek, bu siyasal düzenin her parçasının aslında müdahale içerdiği gerçeğini tamamen göz ardı etmektedir.

Hayek'in devlet ve piyasa ilişkileri konusundaki düşüncelerine eğilecek olursak, yazarın, piyasanın işleyebilmesi için devletin bazı temel görevleri yerine getirmesi gerekliliğini vurguladığını görürüz. Devlet, mülkiyetin korunması, sözleşmelerin yerine getirilmesinin sağlanması, bütün bireylerin üretim ve satış konusunda özgür hareket edebilecekleri bir ortamın oluşturulması, tekellerin engellenmesi ile şiddetin ve hilenin önlenmesi için gerekli tedbirleri almalıdır ki piyasanın belli bir düzen içinde işlemesi mümkün olabilsin (Hayek, 1978:446). Ayrıca devlet, serbest girişim tarafından karlı bulunmayan belediye hizmetleri, sağlık hizmetleri, yol yapımı, afetlere karşı önlem, ölçü birimlerinin standartlaştırılması, toprak kayıtları ve harita hazırlama, mal ve hizmetlerin kalitesinin belgelendirilmesi gibi hizmetleri de üstlenmelidir (Hayek, 1978:223). Bu noktada piyasa düzeninin devletin varlığına bağlı oluşu konusunda dikkat çektiğimiz tutarsızlığın devletin işlevleri söz konusu olduğunda da geçerliliğini koruduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Hayek, özgür bir toplum geliştirmek ve bunun kuramını yapmak iddiası ile yola çıkmıştır. Özgürlüğün ancak kendiliğinden işleyen bir piyasa sisteminde gerçekleşebileceği varsayımı Hayek'in kendiliğinden ve insan yapımı düzen ayırımına dayanmaktadır. Aslında bu ayırım, tam anlamı ile serbest piyasa ve rekabete dayalı ekonomik sistem ile planlı ekonomiler arasındaki ayırımın mistifiye edilmiş şeklidir. Hayek bu ayırımı net bir şekilde ortaya koyduktan sonra kendiliğinden düzenin insan yapımı düzene üstünlüklerini sıralamakta, böylece liberalizmin diğer sistemlere üstünlüğünü kanıtlamaya çalışmaktadır. Ancak yaptığı çıkarımların hiç bir tarihsel incelemeye dayanmadığı, olgusal gerçekleri göz ardı ettiği görülmektedir. Bunun ötesinde varsayımları çelişkili ve tutarsızdır. En önemli çelişkisi devlet gibi toplumsal bir kurum olan piyasanın neden devletten farklı olarak kendiliğinden bir düzen olduğunu açıklayamamasıdır. Eğer, devlet insan yapımı bir kurumsa piyasa da insan yapımı bir kurum sayılmak zorunda değil midir?

Öte yandan yukarıda gösterdiğimiz gibi Hayek'in özgürlüğün ancak "hukuk devleti"

vasıtasıyla mümkün olduğu düşüncesi piyasanın özgürlüğün garantisi olduğu düşüncesi ile tamamen çatışmaktadır. Hayek için hukuk devletinin olmadığı yerde özgürlük de mümkün değildir. Hayek'in eserlerinde sürekli öne çıkarılan bu gözlem, düşünürün temel kavramı olan kendiliğinden düzen kavramı ile açıkça ters düşmektedir. Görüldüğü gibi Hayek bu tutarsızlığı bilinçli olarak görmezden gelmektedir.

Friedman ve Refah Devleti Eleştirisi

1912 yılında doğan Milton Friedman iktisatta Chicago Okulu olarak bilinen ekolün en önemli ismidir.⁵ Friedman, asıl olarak, iktisatçı kimliği ile tanınmaktadır. İktisatta Türkçe'de Para Miktarı Teorisi olarak da adlandırılan monetarist yaklaşımın kurucusu olan Friedman, 1976 yılında Nobel ödülü kazanmıştır. Hayek gibi sosyal-siyasal bir felsefe geliştirmeyen Friedman, konumuz açısından, refah devletine getirdiği eleştirilerle önem kazanmaktadır.

Friedman'ın geliştirdiği monetarist yaklaşım Chicago Okulu'nun çabaları ile yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Okul aynı zamanda refah devletine karşı kampanyanın merkezi haline gelmiştir.⁶

Hayek ve Friedman her konuda anlaşmamakla birlikte, piyasanın üstünlüğünü kabul ettirme amacıyla işbirliği içindedirler. Hayek, piyasanın üstünlüğüne kuramsal açıklamalar getirirken, Friedman pratikle ilgilenmiştir. Friedman sosyalizmi ve refah devleti politikalarını olgusal olarak ele almış ve bu uygulamaların yetersizliğini kanıtlayarak piyasanın üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Bu anlamda Friedman, pozitivist ve rasyonalisttir. Bu yüzden rasyonalizme karşı olan Hayek'ten ayrılmaktadır. Friedman kurgusal açıklamalara dayanmadığını ve olguların sözcülüğünü yaptığını iddia etmektedir. Bu iddiasının gerçekliği, ortaya koyduğu düşüncelerin değerlendirilmesinden sonra açığa çıkacaktır.

Friedman'ın devlet hakkındaki düşüncelerine geçmeden önce, insan ve özgürlük hakkındaki düşüncelerine bakmak gerekir.

5 Friedman'ın temel eserleri *Kapitalizm ve Özgürlük* (1962-Türkçesi 1988), *Free to Choose* (1980) ve *The Tyranny of Status Quo* (1983) olarak sıralanabilir. Bu çalışmada *Kapitalizm ve Özgürlük* (1988) ile *Free to Choose* (1981) kitapları temel alınmıştır.

6 Bu çabalar sadece yayınlanan eserlerle sınırlı kalmamıştır. Monetarist yaklaşım yetiştirilen öğrenciler yoluyla da çeşitli ülkelere ihraç edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, 1950'lerde Şili'den seçilen başarılı öğrenciler, bu okulda yetiştirilmiş, araştırma projelerinde görevlendirilmişlerdir. Sonra Şili'ye dönen bu gençler, Şili'de 11 Eylül 1973'de gerçekleştirilen askeri darbe sonrası, ordunun desteği ile ülkenin kilit idari ve ekonomik görevlerine getirilmiş ve Friedman'ın iktisadi politikalarını uygulamaya koymuşlardır. Şili'de "Şikago'lu Delikanlılar" olarak bilinen bu grubun uygulamaları 1975 sonrasında Friedman tarafından coşkuyla alkışlanmıştır. Friedman İngiltere'nin başaramadığını, Şili'nin başardığını inanmaktadır. Onun önerileri Şili'de eksiksiz uygulanmış ve başarıya kavuşmuştur. Ancak Friedman, bu önerilerin askeri yönetim altında yaşayan bir ülkede gerçekleştirildiğini gözden kaçırmaktadır. Yönetimin ilk yaptığı işçi örgütleri ve sendikaları yasaklamak, böylece toplumsal muhalefeti baskı altına almak olmuştur. Friedman'ın sosyal devleti ortadan kaldıran önerileri, ancak bu sayede uygulanabilmiştir. Friedman'ın deyimiyile ekonominin düzelmesi için gerekli olan acı ilaç, kitlelere zorla içirilmiştir. Benzer uygulamaların Brezilya ve Meksika gibi Latin Amerika ülkelerinde de yapıldığı bilinmektedir. Şili ile ilgili değerlendirme için bkz: Calderon (1982).

Birey, Özgürlük ve Kapitalizm

Friedman'a göre insan (birey), tipik liberal tanıma uygun olarak, rasyoneldir. Kendi çıkarını maksimize etmeye çalışır, bunun için rasyonel davranışlar ve seçimler gerçekleştirir. Ancak Friedman'a göre, insanlar aynı zamanda kusurlu varlıklardır. Gücü eline geçiren insan, kendi çıkarını diğerlerine dayatmaya çalışacaktır. Bu nedenle, Friedman için güç yoğunlaşması özgürlüğün önündeki en büyük tehlikedir. Güç yoğunlaşmasını engellemek için ekonomik ve siyasal güçlerin birbirinden ayrılması gereklidir.

“Ekonomik etkinliğin örgütlenmesi siyasal otoritenin kontrolünden alındığında, piyasa bu baskı gücünün kaynağını ortadan kaldırır. Böylece ekonomik gücün siyasal gücü desteklemesi yerine, denetlemesini mümkün kılar.” (Friedman, 1988: 35)

Friedman'a göre, güç yoğunlaşmasının önünde hiç bir engelin bulunmadığı en iyi iki örnek Nazi Almanyası ile Sovyet Rusyası'dır. İkisi de totaliter olma özellikleri ile özgürlüğü en çok kısıtlayan iki rejimdir. Görüldüğü gibi, Friedman da, Hayek gibi sosyalizm ve faşizmi benzer sistemler olarak görmekte ve aralarında hiç bir ayırım yapmamaktadır. Kapitalizm yani rekabete dayalı piyasa sistemi ise, özgürlüğün en büyük garantisidir, çünkü serbest piyasa sistemi ekonomik özgürlüğe dayalıdır. Ekonomik özgürlük ise siyasal özgürlüğün ve genel olarak özgürlüğün ilk aşamasıdır.

Burada parantez açarak Friedman'ın ekonomik ve siyasal özgürlükten ne anladığına bakmak gereklidir. Friedman'ın çalışmalarının temelinde bireyin özgürlüğü düşüncesi yer alır. Friedman'ın özgürlük anlayışı Hayek'te olduğu gibi negatif özgürlüktür. Bireyin ve seçimlerinin üzerinde hiçbir baskı olmaması amaçlanır. Bu çerçevede ekonomik özgürlük serbest piyasa içinde özel girişim ve mübadele özgürlüğüdür. Siyasal özgürlük ise, Friedman tarafından tanımsız bırakılmış gibidir. Siyasal özgürlüğü, özgürlüğün son aşaması gibi görür ama neleri içerdiğini açıklamaz. Kastettiği demokratik katılım, seçme ve seçilme hakları mıdır, örgütlenme, parti ve sendikalara üye olmak mıdır belli değildir. Ancak genel olarak siyasal özgürlük kavramını, negatif özgürlük çerçevesi içinde kalarak, devletin keyfi baskı ve müdahalelerinden korunma anlamında kullandığı söylenebilir

Friedman için ekonomik ve siyasal özgürlükler arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Ekonomik özgürlüklerin yani piyasanın olmadığı yerde ne siyasal ne de sosyal hiçbir özgürlük de yok demektir. Bu nedenle Friedman için sosyalist toplum hiçbir zaman demokratik olamaz. Friedman'a göre, tarih, birey özgürlüğünün yalnızca kapitalizm tarafından sağlanabileceğini göstermiştir (Friedman, 1985:27). Friedman, böylece, kitabının adında olduğu gibi, kapitalizm ve özgürlüğü ayrılmaz ikili olarak kabul etmektedir.

Piyasanın Üstünlüğü

Friedman, serbest piyasa sisteminin üstünlüğünü gösterebilmek için, refah devletinin müdahaleci önlemlerinin verimsizliğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Bu amaçla, eşi ile birlikte *“Free to Choose”* (*Seçme Özgürlüğü*) kitabını yazmıştır. ABD'de bestseller olan bu kitap, daha sonra üniversite

öğrencileri ile tartışmalar şeklinde düzenlenen 10 bölümlük bir televizyon dizisi haline getirilmiş ve Fransa hariç neredeyse tüm Avrupa ülkelerinde yayınlanmıştır. Bu kitap, refah devletinin eleştirisini temel almaktadır. Kitapta eğitim, sağlık, istihdam gibi refah devleti politikaları tek tek ele alınır ve serbest piyasa sisteminde olabilecek politikalar ile karşılaştırılır. Çeşitli örneklerle serbest piyasanın refah devletinden daha iyi bir sistem olduğu kanıtlanmaya çalışılır. Ayrıca, sendikalar ve tüketici birlikleri gibi baskı gruplarını eleştirmeye ayrılmış bölümleri vardır. Her iki birlik de, toplumda belirli grupların çıkarlarını gerçekleştirilmesi için baskı yaparak, hükümetleri bireysel çıkarları ve özel girişimi kısıtlayıcı önlemler almaya zorlamaktadırlar. Kapitalizmin başındaki kötülüklerin arasında bunlar da sayılmalıdır. Friedman'a göre sendikaların yüksek ücret ve sosyal güvenlik talepleri yüzünden işverenler vasıfsız işçileri işten çıkarmaya ve işte kalanları daha fazla çalıştırmaya yönelirler. Sonuçta en kötü ve muhtaç durumda olan işçiler, daha da kötü duruma düşerler. Bunun tek sorumlusu ise sendikalardır (Friedman, 1981:225).

Oysa Friedman'a göre, işçi ücretlerinin belirlenmesi piyasaya bırakılırsa mümkün olabilecek en iyi duruma ulaşılabilecektir. Kapitalist sistemde özel mülkiyetin varlığı, devletin merkezi gücüne karşı denge sağlamakta, böylece ekonomik ve siyasal gücün tek bir elde yoğunlaşmasını önlemektedir. Bu piyasanın en önemli işlevidir. Friedman'a göre piyasanın bundan başka bir önemli özelliği daha vardır. Toplumda bir arada yaşamayı sağlayan eşgüdümü gerçekleştirir (Friedman, 1981:4). Kimsenin kimseye zor kullanmadığı bir sistem yaratır ve bunun devamlılığını sağlar. Piyasa içinde işbirliği (yani mübadele) bireysel ve gönüllüdür. Herkes istediği kişi ile iş yapmakta serbesttir.

“Piyasanın serbestliği korunduğu sürece, ekonomik etkinliğin piyasa örgütlenmesindeki baş özellik, bir kişinin faaliyetlerinin çoğunda bir diğer kişiye müdahale etmesinin engellenmesidir. Tüketici, bir satıcının kendisine baskı yapmasından, iş yapabileceği başka satıcıların da olması sayesinde kurtulur. Satıcı ise, tüketicinin baskısından satış yapabileceği başka tüketicilerin de bulunması nedeniyle korunur. İşçi, işverenin baskı yapmasından çalışabileceği başka işverenlerin de bulunması nedeniyle korunur.” (Friedman, 1988:35)

Friedman'ın bu görüşleri konusunda iki noktaya değinmek mümkün görünmektedir. İlk olarak, A. Smith bile piyasanın, mülk sahibi olmayanlar için olumsuz sonuçlar yaratan bir mekanizma olduğunu kabul ederken, Friedman'ın, görünmeyen el varsayımına Adam Smith'ten daha fazla güvenmesi dikkat çekmektedir. İkinci olarak, Friedman her ne kadar analizlerinde olgulara dayandığını iddia etse de, ortaya koyduğu teorik modelin bütünüyle kurgusal olduğuna yönelik eleştirilere maruz kalmıştır.

Friedman ve Liberal Toplumun Devleti

Friedman kapitalizmin serbest ticaret ve rekabete dayalı dönemini 1815-1915 tarihleri ile sınırlar. Ona göre bu dönem özgürlüğün altın çağıdır (Friedman, 1988:17-18). Özellikle İngiltere öncülüğünde sürdürülen serbest ticaret ile tüm Avrupa inanılmaz gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde önünde hiçbir kısıtlama bulunmayan özel girişim, devletin gölgesi olmaktan kurtulmuş ve özgürlük hayata geçmiştir. Friedman ayrıca günümüzün Japonyası'nı da ideal kapitalist düzene örnek gösterir.

Ancak, Friedman'ın bu saptamaları da gerçekliği tam olarak yansıtmaz. Onun serbest ticarete dayalı kapitalizm olarak gördüğü dönem, pek çok sosyal bilimci tarafından “vahşi kapitalizm” olarak nitelenmiştir. Üretim sürecinde, uzun süreli çalışma saatleri, çocuk emeği kullanımı, uygun olmayan çalışma koşulları ve düşük ücret gibi üretim koşulları pek çok yazar tarafından eleştirilirken, Friedman madalyonun bu yüzünü görmeye istekli değildir.

Ayrıca Friedman'ın bu dönemde serbest ticaretin devlet müdahalesi olmadan gerçekleştiği yolundaki savı da bugün yanlışlığı kanıtlanmış bir savdır. Kurumsal iktisat ekolünden gelen bilim adamlarının yaptığı çalışmalar, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere pek çok ülkede 19. yy'da sağlanan ekonomik atılımların arkasında devlet gücünün bulunduğunu göstermektedir. Sömürgelerden aktarılan kaynakların, büyük bir devletin ordusu ve himayesi olmadan gerçekleşmesi zaten mümkün değildir. Linda Weisz'in “Devletler ve Ekonomik Kalkınma” adlı eseri bu konuda yapılmış, tarihsel kanıtlar ortaya koyan bir çalışma olarak Friedman'ın tezlerini çürütmektedir.

Aslında Friedman'ın kendisi de, devletin gerekli olduğunu savunmaktadır. Ona göre;

“Özgür piyasanın varlığı, bir hükümetin gerekliliğini inkar etmez. Tam tersine devlet, hem oyunun kurallarını saptayacak bir forum rolünü oynamalı hem de bu kuralların yaptırımını sağlayacak olan bir hakem olmalıdır.” (Friedman, 1988:48)

Friedman'a göre, devlet özgürlüğümüzü korumamız için gereklidir. Friedman'da da, tıpkı Hayek'de olduğu gibi, devletin birinci görevi piyasanın işleyişini, yani ekonomik özgürlükleri garanti altına almaktır. Devlet, mülkiyet hakkının sınırlarını belirlemek ve korumak, sözleşmelere uymayı sağlamak, parasal bir düzen kurmak ve piyasa düzeninin devamını sağlamak için gerekli önlemleri almalıdır. Bu nedenle devlet öncelikle kanun hakimiyetini sağlamalıdır. Hukukun üstünlüğü ilkesi, Friedman için özgürlüklerin temel koruyucusudur. Ayrıca, devlet iç ve dış güvenliği sağlamakla yükümlüdür.

Bunun dışında Friedman devletin iki işlevi daha olduğunu kabul etmektedir (Friedman, 1988:55,63). Bunlardan birincisi piyasada tekellerin engellenmesi ve komşuluk etkisi denilen, üçüncü kişilere verilen zararların önlenmesidir. Bu işlevi uyarınca, örneğin çevreyi korumak amacıyla devlet müdahalesi gerekli olabilir ancak bu tür durumlarda çok dikkatli olunmalıdır. Devlet müdahalede bulunurken kendisi de bir etki yaratacaktır; bu nedenle bu tür konularda devletin müdahalesi her olay için ele alınıp değerlendirilmeli ve duruma göre müdahaleye karar verilmelidir. İdeal durum bu tür sorunların yargı tarafından çözülmesidir.

Devletin son görevi ise çalışmayacak ve kendi geçimini sağlayamayacak durumdaki muhtaç kişilerin ve çocukların himayesi ile ilgilidir. Ancak bu tür bir himaye Friedman'a göre direkt olarak devletin kendisi tarafından yapılmamalıdır. Devlet, özel hayır kurumlarına ya da yardımsever ailelere destek vermeli, onlar da ihtiyacı olanlara yardım etmelidir.

Friedman'ın bu amaçla geliştirdiği iki önerisi vardır (Friedman, 1988):

1. Negatif Gelir Vergisi; Zengin aileler, kendi seçtikleri fakir ailelere düzenli ve doğrudan para yardımında bulunurlar. Burada devlet sadece yardımın yerine ulaşıp ulaşmadığını kontrol eden bir görev üstlenmelidir. Bu nedenle, devletin kimseye baskı yapması söz konusu değildir. Temel nokta ailelerin kime yardım edeceklerini seçmekte serbest olmalarıdır.

2. Yardım Kuponları: Devlet muhtaç olanlara kupon dağıtmalıdır. Onlar da, bu kuponları piyasada istediği hizmet ile değiştirebilmelidir. Böylece hizmet yine devlet tarafından sunulmayacak, piyasaya bırakılacaktır. Devlet sadece bedava hizmetten kimin yararlanacağına karar vermelidir. Yardımı alanlar ise, kuponu dilediği gibi kullanabilmelidir.

Refah Devleti Eleştirisi

Friedman'ın, toplumdaki yardıma muhtaç gruplar sözkonusu olduğunda, Hayek'e göre farklı bir bakışa sahip olduğu söylenebilir. En azından kimi sosyal yardım kurumları oluşturulması gerektiğini kabul etmektedir. Ancak, Friedman için de, devlet hiçbir şekilde sosyal yardım ya da yeniden bölüşüm amacıyla piyasaya müdahale etmemelidir. Refah devleti böyle bir hata yapmış ve serbest rekabetçi kapitalizmin sonunu getirmiştir (Friedman, 1981:127). Refah devleti politikaları en başta özgürlükleri kısıtlar. Friedman'a göre, bu yüzden, refah politikalarını savunanlar kendilerini "liberal" olarak tanımlamaktan vazgeçmelidir.

Refah devleti, liberalizmle ve özgürlükle uyuşmaz. Bunun dışında Friedman refah devletini dört temel nokta üzerinden eleştirir (Tyler, 1987:92).

İlk olarak, Friedman'a göre, refah devletinin zenginden alıp fakire verdiği söylenen Robin Hood ile hiçbir ortak yanı yoktur. Friedman'a göre, büyük ve hantal bir bürokrasi doğuran refah devleti, devletten hizmet bekleyen alt sınıfların çıkarlarına değil, siyasal ve bürokratik elitlerin çıkarlarına hizmet eder. Refah devletinde bürokrasi verimli çalışmaz, kaynak ve zaman israfına sebep olur. Kamu görevlileri ise, birer *homo economicus* olarak, toplumsal kaynakları kendi çıkarları için kullanırlar.

İkinci eleştirisi, refah devleti doğru işlese bile verimsizlik yaratır. Çünkü hizmetlerin nasıl üretileceğine ve kimin tüketimine sunulacağına piyasa mekanizması dışında karar verilmektedir. Bu kararlarda siyasal süreçler ve baskı grupları etkili olur. Siyasetçiler ve baskı grubu liderleri, sistemi kendi çıkarları doğrultusunda yanlış kararlara, verimli olmayan hizmetlere sürükler. Piyasa sürecinde ise, bütün bunlar söz konusu değildir.

Friedman'ın üçüncü eleştirisi, "Bedava yemek gibisi yoktur" sözleriyle karakterize edilebilir. Kamusal hizmetler çok ucuz ya da bedava olduğu için, bunlara olan talep çok yükselir. Kamu hizmetlerine olan talep yükseldikçe devlet bu hizmetler için kaynak tahsisini arttırmak zorunda kalır. Bu bir kısır döngü gibi birbirini izler ve sonuç kaynakların israfı ve gerçekten ihtiyacı olanların bu hizmetlerden yararlanamaması olur. Ayrıca, işsizlik yardımları gibi ödenekler, toplumda ataletle sebep olur. Çoğu kişi bu bedava ama bağımlı yaşamı seçer ve iş aramaktan kaçınır. Friedman, bu gerekçeyle, asgari ücret uygulamasına, kira indirimine, her türlü sübvansiyona, eğitim, sağlık ve emeklilik gibi sosyal güvenlik önlemlerine karşı çıkmaktadır.

Son olarak, Friedman, refah devleti uygulamalarının harcamaları arttırdığını bu nedenle tüm yurttaşlar üzerinde ağır bir vergi yükü yarattığını savunmaktadır. Bu nedenle, refah devleti kısa dönemde talebi arttırarak ekonomik canlanma yaratmış gibi görünmekle birlikte, uzun vadede enflasyona neden olmaktadır. Üstelik bu durumu kronikleştirmiş ve 1970’lerde yaşanan krizi hazırlamıştır.

Sonuç olarak, Friedman’a göre, refah devleti politikaları çözmeyi vaat ettikleri hiçbir sorunu çözememişlerdir. Refah devleti politikaları açık bir başarısızlıktır. Üstelik neredeyse bir hiç uğruna piyasanın serbest işleyişi yıllarca rafa kaldırılmıştır. Bu yüzden, devlet acilen küçültülmeli ve ekonomiden geri çekilmelidir. Tüm temel hizmetlerin üretimi özel girişim ve piyasaya bırakılmalıdır. Ayrıca, devlet gelir bölüşümüne karışmamalı ve piyasanın işleyişi önündeki her türlü engeli kaldırmalıdır. Kamu harcamaları ve devlet yatırımları olabildiğince azaltılmalı, vergiler mümkün olan en alt sınıra indirilmelidir. Devletin ekonomik alanda tek işlevi para arzını kontrol etmek olmalıdır. Hatta mümkünse bu görev de özerkleştirilen Merkez Bankası benzeri kurumlara aktarılmalıdır. Bu önlemler yakından tanıdığımız neo-liberal reçetenin sunduğu önerilerdir ve neo-liberallere göre bu önlemler ekonomik büyüme ve istikrarın tek yoludur.

Sonuç

Dünya ekonomisinin 1970’li yılların başından itibaren içine düştüğü bunalımın sorumluluğunun devlet müdahalelerine yüklenmesi, devletin ekonomideki rolünü sorgulayan neo-liberal akımın yayılmasına ortam hazırlamıştır. Önceki dönemin refah devleti anlayışına karşı çıkan neo-liberal kuram, devlet müdahalesine karşı “piyasanın rekabet ilkesi uyarınca özgürce işlemesini” savunmaktadır. Liberalizmin “görünmez el” varsayımına dayanılarak, piyasa mekanizmasının devlet müdahalesi olmadan toplumu ideal bir şekilde düzenleyeceği ve her bireyin mutluluğunun bu yolla gerçekleşeceği ileri sürülmektedir. Piyasa, zayıf ve beceriksiz bireyleri eleyerek yetenekli seçkinleri ortaya çıkaran bir mekanizma olarak, toplumun genel iyiliğinin maksimize edilmesini sağlayacaktır. Burada devlete düşen görev yalnızca piyasanın işleyişini güvence altına alacak ortamı garantilemektir. Böylece neo-liberalizm tarafından devletin görevi yeniden tanımlanmakta ve devlet ‘yasa ve düzenin koruyucusu’ olma anlamında “jandarma devlet” ya da “gece bekçisi devlet” olarak isimlendirilmektedir. Bu yeniden tanımlama devlet-toplum ilişkileri açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Devletin değişen tanımı, eşitlik ve sosyal adalet gibi temel ilkeleri dışlamakta, devleti piyasa özgürlüklerinin ve girişim hürriyetinin koruyuculuğu rolüyle sınırlamaktadır.

Piyasanın üstünlüğü tezinin uygulama düzeyinde vurgusu, sadece devletin müdahale kapasitesinin zayıflatılması ve kamu sektörünün daraltılması düşünceleri ile sınırlı kalmamaktadır. Devletin sosyal görevlerinin iptali, vergilerin ve kamu giderlerinin azaltılması ile devlet işletmelerinin özelleştirilmesi gerekli görülmekte, böylece devletin hem ekonomik hem de toplumsal alandan tamamen çekilmesi hedeflenmektedir. Ancak bu durum, neoliberalizmin zayıf bir devlet istediği anlamına gelmemektedir. Kapitalizmin zayıf bir devlete ihtiyaç duyduğu anlamındaki

yaygın kanının tersine, neo-liberalizm güçlü bir devleti özlemektedir. Neo-liberal teoriye göre devlet piyasaya karışmamakla kalmamalı, piyasaya başka yollarla getirilebilecek kısıntıları da önlemelidir. Bu yüzden devlet, ekonomik çıkarların çatıştığı ve eşitlikçi eğilimlerin güç kazandığı bir ortamda *yansız davranarak* piyasayı koruyabilecek kadar güçlü olmalıdır. Bu şekilde sistematize edilebilecek olan neo-liberal devlet anlayışı, piyasanın yaratabileceği dengesizlik ve olumsuzlukları yoksaymakta, tersine tüm kötülüklerin kaynağı olarak müdahaleci devleti görmektedir.

Ancak, bu çalışmada ortaya konmaya çalışıldığı üzere, neo-liberal düşünürlerin piyasa sisteminin üstünlüğüne dayalı olarak geliştirdikleri tezler, piyasanın özgürlüğün biricik şartı olmasına dayanmaktadır. Hem Hayek hem de Friedman'a göre, özgür bir toplum ancak serbest piyasa sistemi ile mümkün olacaktır. Devlet müdahalesi hem özgürlüğün önündeki en büyük engel olması hem de verimsizliğini kanıtlanması nedeniyle serbest piyasaya alternatif olamaz.

Neo-liberal söylemde piyasa artık ekonomik bir terim olmaktan çok, özgürlük ve ilerleme gibi temalarla örülü siyasi bir terim olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomi ise artık toplumsal fayda adına kamu tarafından düzenlenebilecek bir alan değil, kendi başına toplumun özünü oluşturan ilke olarak görülmektedir. Böylece neo-liberalizm devlet - toplum ilişkilerini devlet- ekonomik alan ilişkileri olarak yeniden formüle etmektedir. Bu yeni formülasyonda devlet de toplumla birlikte yeni bir tanıma kavuşturulmaktadır.

Hayek ve Friedman özelinde ele aldığımız neo-liberal kuramcılar toplumda özgürlüğe karşı yapılmış en büyük kötülüklerden biri olarak devletin büyümesini gördükleri halde, devletin varlığının piyasa için gerekliliğinin de altını çizerek çelişkili bir konuma sürüklenmektedirler. Devleti klasik liberalizmden farklı yeni bir tanıma kavuşturan neo-liberaller, “küçük ama güçlü devlet” formülasyonu ile “*Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler*” yaklaşımını da bir kenara bırakmaktadırlar. Şurası açıktır ki piyasanın neo-liberallerin istediği gibi işlemesi hiç de kendiliğinden değildir. Bu işleyiş devlet eliyle koyulacak kimi kurallara bağlıdır. Devlet ve yasaların, özel mülkiyeti ve serbest girişimi koruma altına almadığı bir ortamda, piyasanın işlemesi bile mümkün değildir.

Neo-liberaller tarafından ortaya konulan devlet eleştirisinin bir başka yüzü de demokrasiye karşı getirilen eleştiridir. Başta Hayek olmak üzere neo-liberal düşünürlere göre, demokrasi yolu ile siyaset ve toplum arasındaki sınırların aşılması, çoğunluk despotizmine ve aşırı eşitlik taleplerine yol açma tehlikesi taşımaktadır. Demokrasi siyasi gücün merkezileşerek yozlaşmasına sebep olabileceği için, neo-liberallerce açıkça dile getirilmese de, kuşkuyla karşılanmaktadır. Neoliberaler, ‘demokrasi’ yerine ‘hukukun üstünlüğü’ ilkesini vurgulamayı tercih etmektedirler. Böylece piyasanın işleyişine ne gerekçe ile olursa olsun müdahale edilmesini önlemek amacıyla taşımaktadırlar.

Hayek ve neo-liberal düşünürler, hükümetin aşırı yüklenmesine neden olduğu gerekçesiyle, çoğulcu ve katılımcı demokrasiye de kuşkuyla bakarlar. Çoğulcu demokrasinin temel aktörleri olarak görülen sendikalar ve diğer çıkar grupları, hükümetler üzerinde sürekli baskı

kurarak devletin ekonomiye müdahalesine davetiye çıkardıkları için, özgürlükleri kısıtlayan organizasyonlar olarak görülür. Benzer şekilde, siyasi partiler de, seçim kazanmak uğruna vaad yarışına girerek piyasa ekonomisini çarpıtmaktan kaçınmayan ‘zararlı’ organizasyonlar arasına girerler. Neoliberallerin gözünde, devletin ekonomiye müdahalesini arttıran, vergilerin yükselmesine neden olan ve piyasa özgürlüklerini kısıtlayan siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri, zararlı etkileri engellenmesi gereken organizasyonlardır. Bu durum, Hayek, Friedman ve diğer neoliberal düşünürlerin, çağımızın egemen demokrasi anlayışını oluşturan çoğulcu demokrasi felsefesine karşıt bir konumda yer alması nedeniyle, en çok eleştiri aldıkları konulardan birini oluşturmaktadır (Mouffe, 1985). Bu nedenle iktisat felsefesinde liberal felsefeye dayansa da, toplum ve siyaset felsefesi açısından muhafazakâr felsefenin etkisi daha belirleyici olmaktadır.

Kaynakça

- Akdış, M. (1994) “Liberal Ekonomi Düşüncesinin Çağdaş Yorumları ve Hayek’in Ekonomik Yaklaşımları”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, cilt:31(11), 23-42.
- Arblaster, A. (1984) *The Rise and Decline of Western Liberalism*, New York: Basil Blackwell Inc.
- Arnold, R. L. (1981) “Friedman on the Future of Capitalism”, *Journal of Economy and Sociology*, April, 37-38.
- Altwater, E. (1985) “Yeni Liberal Karşı Devrimin Müptezelliği”, içinde *Kriz, Neo-liberalizm ve Reagan Dosyası*, çeviren Yılmaz S. Öner, İstanbul: Alan Yayıncılık, 42-64.
- Barry, N. (1989) *Yeni Sağ*, (çeviren Cevdet Aykan), Ankara: Tisamat Yayını.
- Barry, N. (1997) *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, (çeviren: Mustafa Erdoğan), Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayını.
- Barry, N. (1999) “Özgürlüğe Giden Yol: Hayek’in Sosyal ve Ekonomik Felsefesi”, içinde *Birey, Cemaat, Piyasa*, (çev. Aliye Mavili Aktaş), Ankara: Liberte Yayınları, 1-40.
- Berlin, I. (1958) *Four Essays on Liberty*, Oxford: Oxford University Press.
- Bell, D. (1960) *The End of Ideology*, Glencoe: Free Press.
- Butler, E. (1996) *Hayek*, (çev. Y. Ziya Çelikkaya), Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayını.
- Calderon, H. vd. (1982) *Friedman Modeli Kısacasında Şili*, (çev. Neşe Ümit), İstanbul: Belge Yayınları.
- Demir, G. (1994) *Devlet Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm*, İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Erdoğan, M. (1993) *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Friedman, M. (1981) *Free to Choose*, New York: Avon Publishers.
- Friedman, M. (1988) *Kapitalizm ve Özgürlük*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Friedman, M. (1987) *The Essence of Friedman*, (ed. by Kurt R. Leube), California: Hoover Institution Press.,
- Galbraith, J. K. (2004) *İktisat Tarihi*, (çev.Müfit Günay), Ankara: Dost Yayınevi.
- Gray, J. (1989) “The Revival Of Classical Liberalism”, in *Liberalism*, Stratford: Open University Press, 37-42.
- Guerin, B. (1991) *Neo-Klasik İktisat*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hayek, F. A. von. (1973) *Law, Legislation and Liberty, vol. I: Rules and Order*, London: Routledge Classics.
- Hayek, F. A. von (1978) *The Constitution of Liberty*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. von. (1984) *The Essence of Hayek*, (eds. by C. Nishiyama and K.R. Leube), California: Hoover Institution Press.
- Hayek, F. A. von. (1995a) *Kölelik Yolu*, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayını.
- Hayek, F. A. von (1995b) *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük Cilt I; Kurallar ve Düzen*, (çev. Atilla Yayla), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hayek, F. A. von. (1996) *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük Cilt II; Sosyal Adalet Serabı*, (çev. Mustafa Erdoğan), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hayek, F. A. von. (1997) *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük Cilt III; Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, (çev. Mehmet Öz), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hayek, F. A. von. (2001) *The Road to Serfdom*, London: Routledge Classics.
- Hayek, F. A. von (2009), “Liberalizm”, *Liberal Düşünce*, cilt: 14(55): 197-224.
- Heywood, A. (2012) *Siyasetin Temel Kavramları*, (çev. Hayrettin Özler), Ankara: Adres Yayınları.
- Gamble, A. (1994) “Özgürlüğün Ekonomi Politikası”, *Mürekkap*, sayı 1, Haziran, 44-56.
- Kalmbach, P. (1987) “Daha Çok Özel Teşebbüs, Daha Az Devlet: Yeni Muhafazakâr Saldırı”, içinde *Alpaslan Işıklı (der.), Bir Başka İktisat*, 15-72.
- Kazgan, G. (1997) *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Madenci, H. C. (2009) *İktisadi Hesaplama Tartışması ve Hayek*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Mises, L. von (1962) *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, New Haven: Yale University Press.
- Mouffe, C. (1985) "Demokrasi ve Yeni Sağ", içinde *Kriz, Neo-liberalizm ve Reagan Dosyası*, (çev. Yılmaz S. Öner), İstanbul: Alan Yayıncılık, 65-85.
- Pekel, V. (1994) "Yeni Liberalizmin Özgür Dünyası", *Mürekkap*, sayı 1, Haziran, 21-31.
- Polanyi-Levitt, K. ve Mendell, M. (1994) "Piyasa Fetişizminin Kökenleri", *Mürekkap*, sayı 1, Haziran, 36-43.
- Rayack, E. (1987) *Not so Free to Choose*, New York: Praeger Publishers.
- Sorman, G. (1987) *Liberal Çözüm: Dünyada Piyasa Ekonomisi Uygulamaları*, İstanbul: Tüsiad Yayını.
- Tyler, G. (1987) "Friedman'ın İcatları", içinde Alpaslan Işıklı (der.), *Bir Başka İktisat*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 74-94.
- Weiss, L. ve John M. H. (1999) *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, (çev. Kıvanç Dünder), Ankara: Dost Yayınevi.
- Yayla, A. (1992) *Liberalizm*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yayla, A. (1993) *Liberal Bakışlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yumer, R. (1987) "Devlet Kuramında Liberal Temalar: Devletin Sınırları", *Toplum ve Bilim*, sayı: 31-39, Güz 1985-Güz 1987, 45-57.
- Yumer, R. (1988) "Hayekçi Liberalizmin Temel İlkesi", *Yeni Forum*, Sayı: 9/215, 24-32.